

УДК 378.22(494).001.11=111(045)

АЛЛА ЗАСЛУЖЕНА, викладач
Національний авіаційний університет, МОН України
Адреса: пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03680, Україна
E-mail: alla130373@mail.ru

КОНЦЕПЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ З АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ

АНОТАЦІЯ

Актуалізовано питання використання плюрилінгвального підходу до вивчення іноземних мов на прикладі університетів Швейцарської Конфедерації. Виокремлено базові критерії формування фахівця з англійської філології в університетах цієї країни. Проаналізовано ці складники з погляду їх актуальності для майбутнього філолога англійської мови та літератури. Акцентовано увагу на ефективності вищої освіти Швейцарської Конфедерації за індикатором «навички» (Global Information Technological Report 2014, Networked Readinnes Index, NRI) згідно з даними світового економічного форуму про розвиток інформаційних технологій у різних країнах. Наголошується на взаємовпливі між секторами середньої та вищої освіти, що сприяє загалом підвищенню якості освіти країни. Вказано на такі кроки у процесі модернізації початкової та середньої освіти: використання Швейцарської редакції Європейського мовного портфоліо; розробка «Профілю компетенцій для вчителів англійської мови для нижчого рівня середньої школи», «Профілю Паспорту вчителя мови». Акцентовано увагу на таких змінах у підготовці вчителів, як: віднесення її до рівня вищої освіти; обов'язкове проходження вчителями англійської мови практики в англійськомовних країнах; необхідний рівень володіння англійською мовою як при вступі на навчання у бакалаврат, так і до магістратури; можливість працювати в інших мовних регіонах країни, що, своєю чергою, сприяє виконанню вимог щодо підтвердження якості володіння мовою певного регіону на певному рівні за CEFR (Common European Framework of Reference for Languages).

Ключові слова: концепція, філолог, англійська мова та література, вища освіта, стандарти вищої освіти, плюрилінгвальний підхід, магістр.

ВСТУП

Все більше науковців (Б. Гроссенбачер (B. Grossenbacher), Б. Гуфеісен (B. Hufeisen), У. Джесснер (U. Jessner), Д. Елснер (D. Elsner), Г. Неунер (G. Neuner), Р. Пуґліесе (R. Pugliese), С. Філіце (S. Filice)) підтримують мультилінгвальний підхід або плюрилінгвальну дидактику у формуванні майбутнього філолога [14]. Країною, що широко використовує мультилінгвальну парадигму й плюрилінгвальний підхід до вивчення іноземних мов, який був визначений Радою Європи провідним, є Швейцарська Конфедерація. Суть цього підходу полягає в тому, що «в процесі розширення індивідуального мовного досвіду особистості в його культурних аспектах від рівня побутового мовлення до мови спільноти у широкому сенсі і далі до мов інших народів, індивід не сприймає ці мови у вигляді чітко розмежованих розумових блоків, проте в нього формується комунікативна компетенція, всередині якої всі мовні знання і досвід переплітаються і взаємодіють» [2; 5].

Досвід університетів Швейцарської Конфедерації з формування фахівців англійської філології є значущим для вдосконалення філологічної підготовки у ВНЗ України, він допоможе успішній гармонізації вітчизняного простору вищої гуманітарної освіти з європейським простором словесної підготовки. Рациональному відбору найбільш доцільних компонентів такого досвіду та імплементації його в педагогічну систему навчання й виховання особистості фахівця з іноземної філології в українських вишах сприятиме розуміння концептуальних засад його підготовки у швейцарських університетах.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз теоретичних джерел вказує на відсутність ґрунтовних спеціальних досліджень, які б відобразили концепцію магістерської підготовки у швейцарських ВНЗ, що, своєю чергою, й визначило мету статі – розкрити основні концепти підготовки філологів з англійської мови та літератури у вишах Швейцарської Конфедерації.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема реалізації відкритої освіти, що спричинена інформатизацією суспільства, викликає науково практичний інтерес, на що вказує численна кількість досліджень із цього питання, зокрема таких науковців, як М. Лещенко, А. Яцишина. Автори зазначають, що «відкрита освіта є невід’ємною складовою інформатизації суспільства, відображає загальну тенденцію послідовного переходу освітніх процесів з одного стану в інший, формування визначального інформаційного і комунікаційного базису розвитку освіти» [8]. Це питання актуалізовано в наукових працях В. Бикова, О. Висоцької, О. Захарової, А. Іщенка, О. Корольової, В. Лупанова, В. Мойсєєва, В. Солдаткіна, В. Соколова, М. Чванової, Ж. Чупахіної та ін. [8].

Відкритою соціальною системою є система освіти Швейцарської Конфедерації [4]. Швейцарська Конфедерація посідає шосте місце в рейтингу за індексом мережної готовності та перше місце у рейтингу якості її системи освіти за індикатором «навички» (Global Information Technological Report 2014, Networked Readiness Index, NRI), згідно з даними світового економічного форуму про розвиток інформаційних технологій у різних країнах.

Швейцарська Конфедерація є однією з небагатьох країн, які висувають серйозні вимоги до вчителів іноземної мови, про що свідчать опис ситуацій у різних країнах Європи, звіт «Ключові дані з викладання мов у школі (Освіта, аудіовізуальне та культурне виконавче агентство, 2012)» (Key Data on Teaching Languages at School (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012) [11]. Ця проблема досліджується й вітчизняними науковцями. Так, зокрема, її вивченню в аспекті формування магістрів із філології в Україні та за кордоном присвячені праці таких дослідників, як Н. Бідюк, Л. Пуховська, О. Семенов.

Різномасштабними проблемами вищої освіти Швейцарської Конфедерації займалася низка іноземних науковців, з-поміж яких Т. Бієбер (T. Bieber), Л. Л. Буечел (L. L. Buechel), С. Ц. Волтер (S. C. Wolter), Ф. Гонон (P. Gonon), С. Гоф (S. Hof), С. Р. Счваб-Бергер (S. R. Schwab-Berger). Однак досвід університетів Швейцарської Конфедерації щодо підготовки магістрів-філологів ученими й практиками не розглядався.

З огляду на зазначене, вважаємо доречним обґрунтування концепції підготовки фахівця з англійської філології у вишах Швейцарської Конфедерації з використанням інтерпретаційно-аналітичного методу. А для вивчення українських та іноземних джерел застосовуємо синтез, аналіз, класифікацію та узагальнення, порівняльно-

історичний аналіз, який дав можливість з'ясувати особливості підготовки вчителів іноземної мови в університетах Швейцарської Конфедерації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Концепція – від лат. *conceptio* – розуміння, система. Це певний спосіб розуміння, трактування яких-небудь явищ; основна точка зору, керівна ідея їх висвітлення. Ми дотримуватимемося погляду укладачів «Нового тлумачного словника української мови» на дефініцію поняття «концепція»: це система доказів певного положення, система поглядів на те чи інше явище; світогляд, світорозуміння, погляди, переконання [9].

Концепцію професійної підготовки магістрів з англійської мови та літератури в університетах Швейцарської Конфедерації створено й обґрунтовано на структурному, організаційному і змістовому рівнях. Вона сформована з урахуванням таких критеріїв, як міжнародна та внутрішньодержавна документальна база організації вищої освіти країни; співробітництво між вищими навчальними закладами; особливості вступу до вищих навчальних закладів та на програми навчання в магістратурі на базі бакалаврату; зорієнтованість професійної підготовки магістрів з англійської мови та літератури й особливості організації навчального процесу; специфіка змісту як індикатор спрямованості професійної підготовки фахівців з англійської мови та літератури; роль педагогічної практики при підготовці вчителів англійської мови та літератури; методологічні підходи до викладання іноземних мов в університетах; освіта упродовж життя.

Щодо критерію «міжнародна та внутрішньодержавна документальна база організації вищої освіти країни», зазначимо, що внутрішньодержавна документальна база вищої освіти Швейцарської Конфедерації гармонізована з основними положеннями про створення Єдиного європейського простору вищої освіти [4].

У Швейцарській Конфедерації магістрів з англійської мови та літератури готують університети Базеля, Фрібура, Женеви, Берна, Цюриха [5, с. 60] та педагогічні університети (педагогічний університет Берна, Цюриха, університет педагогічної освіти Люцерна). *Щодо критерію зорієнтованості професійної підготовки магістрів з англійської мови та літератури*, зауважимо, що кваліфікація, яка присвоюється магістру за спеціальністю «Англійська мова та література» при успішному закінченні навчання, дозволяє йому працювати вчителем не лише англійської мови у середній школі нижчого рівня, а й учителем інших предметів (які він обрав для підготовки в університеті); у гімназії він може бути вчителем білінгвом, учителем предмета та мови; учителем із предметною кваліфікацією та з предметною мовною кваліфікацією; учителем матура шкіл (із можливістю викладати англійську мову й інші два–три предмети або лише англійську мову). Щоб працювати викладачем у педагогічних університетах із спеціалізацією з однієї з мов, зокрема й з англійської, необхідно отримати ступінь магістра з іноземної (англійської) дидактики (120 кредитів), що також сприяє іншим кар'єрним можливостям, однак не дає права працювати вчителем у школі.

Щодо підготовки педагогічними університетами, то з'ясовано, що магістр для отримання можливості працювати за фахом має пройти відповідну сертифікацію. Так, для викладання англійської (або французької) мови в початковій школі він має відповідати таким вимогам: акумулювати чотири–шість ECTS кредитів із викладання англійської/французької мови на рівні початкової школи; пройти тритижневу практику «учителя-асистента» в країні, де англійська/французька мова є мовами навчання-інструкції; надати докази володіння англійською/французькою мовою на рівні C1 (для чого необхідно скласти відповідний іспит) [12].

Підготовчий курс для вчителя академічних гімназій педагогічного університету Фрібура охоплює наукову секцію – два навчальні предмети («subject I», «subject II»), що викладаються на відповідних факультетах університету, секцію з освіти й дидактики, що включає в себе курсові роботи, а також практичну підготовку в галузі освіти, педагогічної психології, дидактики (загальної і спеціалізованої) та педагогічну практику [17].

Стислий аналіз змісту фахової підготовки бакалаврів з англійської мови та літератури в університетах Швейцарської Конфедерації дозволяє констатувати, що студенти цього освітнього рівня отримують кваліфікацію філолога після оволодіння змістом лінгвістичних та літературознавчих дисциплін і знаннями з літератури певного періоду [1].

Щодо критерію співробітництва між вищими навчальними закладами Швейцарської Конфедерації, констатуємо: така практика рекомендується та широко розповсюджена. Наприклад, реалізується спільна англомова магістерська програма між швейцарськими педагогічними університетами Санкт-Галлена, Цюриха, Граубюндена, Шаффхаузена, Тургау та педагогічними університетами інших країн: Вайнгартена (Німеччина), Форарльберга (Австрія); програма «Магістр із шкільного розвитку» або е-проект «Свіслінг» базується на розробках курсів, над якими працювали кафедри Інституту лінгвістики і семіотики факультету комунікаційних наук у Лугано, кафедри лінгвістики університетів Женеви і Лозанни, кафедри романських мов університетів Базеля і Цюриха.

Щодо особливостей вступу до вищих навчальних закладів та програм навчання в магістратурі на базі бакалаврату, то зауважимо, що університети вимагають від абітурієнтів ґрунтовного володіння мовою, якою здійснюється викладання в обраному закладі вищої освіти. Для допуску до швейцарських університетів дійсний швейцарський сертифікат зрілості (maturity certificate) або еквівалентний йому іноземний сертифікат про закінчення гімназії, що надає право для вступу до університету; різні типи сертифіката бакалавра із шкіл із бакалавратом (крім сертифіката міжнародного бакалавра, на який існують обмеження) [13].

До магістратури швейцарських університетів зараховуються ті випускники бакалаврату, які мають C1 та C2 рівні володіння англійською мовою [7], що свідчить, своєю чергою, про зорієнтованість мовної політики цієї країни на європейські стандарти та використання компетентнісного підходу. Особи повинні успішно засвоїти всі навчальні курси бакалаврської програми і захистити бакалаврську роботу або виконали інші встановлені вимоги із сертифікації (бакалаврська програма може бути розрахована на 60, 90, 120 кредитів відносно вивчення англійської мови та літератури) [1]. Університет Фрібура для вчителів англійської мови пропонує програму, що розрахована на 50 кредитів та передбачає вивчення англійської мови й літератури, мовний курс, звіт про перебування в англомовній країні протягом визначеного терміна, курс із перекладу; лекційні курси (з вивчення другої мови, методики викладання мови, оцінки та оцінювання); курс із дидактики.

Щодо критерію з організації навчального процесу магістрів з англійської мови та літератури, зауважимо таке: магістерські програми для філологів з англійської мови та літератури у швейцарських університетах розрізняються за кількістю кредитів (120, 60 або 30 кредитів ECTS) та можливістю вибору спеціалізації з лінгвістики або літератури. Крім цих програм, наприклад, педагогічний університет Фрібура пропонує різні магістерські програми на 60, 180 кредитів: для вчителів

матура шкіл (з можливістю викладати англійську мову й інші два–три предмети або лише англійську мову), для вчителів педагогічних університетів із спеціалізацією з однієї з мов, зокрема й з англійської. Загальною вимогою вступу на ці програми є рівень володіння англійською мовою, що еквівалентний рівню C1 за шкалою Загальноєвропейських компетенцій володіння мовою.

Критерій з особливостей змісту навчання як індикатора спрямованості професійної підготовки фахівців з англійської мови та літератури виявляється в тому, що бакалаври, підготовлені у швейцарських вищих навчальних закладах, здатні займатися науковою діяльністю з питань англійської лінгвістики та літератури англійською мовою. У швейцарських бакалаврів добре сформована комунікативна компетенція. На нашу думку, цьому сприяли плюрилінгвальний підхід, функціональний плюрилінгвізм, що були методологічними підходами до навчання бакалаврів з англійської мови та літератури, котрі заохочували студентів до комунікативної взаємодії, тобто використовувати мови для взаєморозуміння, коли не акцентується увага на досконалому володінні нею.

Незалежно від типу вишу (чи університет, чи педагогічний університет), магістр вказаної кваліфікації також здатний проводити дослідження з англійської мови та літератури (залежно від його спеціалізації). Доказом цього твердження є той факт, що студентам дозволяється брати участь у проектах трьох дослідних інститутів педагогічного університету Люцерна, що працюють для громадських і приватних установ. Науково-дослідна робота, що здійснюється цими інститутами, присвячується питанням кваліфікації викладачів та їх впливу на розвиток шкільної культури, класного керівництва; когнітивним питанням (процесам навчання і стратегіям, передачі знань і виміру ефективності), питанням, які пов'язані з проблемами полікультурності у викладанні [6].

Щодо критерію визначення ролі педагогічної практики при підготовці вчителів англійської мови та літератури у Швейцарській Конфедерації, зауважимо, що швейцарські педагогічні університети підтримують виділення 20–30 % загального обсягу навчального часу на практику в класі [15]. Швейцарські студенти увесь час, який виділений на практичну підготовку, проводять у загальноосвітніх школах-партнерах та не можуть проходити практику у вишах. Учителі швейцарських шкіл-партнерів можуть впливати на зміст навчального плану педагогічних університетів. На нашу думку, це спричинено тісною співпрацею між сектором загальної середньої освіти та третинним сектором вищої освіти й тим фактом, що реформи в освіті розпочалися з початкової та середньої школи.

Для модернізації початкової та середньої освіти були зроблені певні кроки, такі як обов'язкове введення двох мов, одна з яких – англійська (до 11 років), використання швейцарської редакції Європейського мовного портфолію, що інтегрує всі мови: рідну мову / міграції і бере до уваги інтеркультурні аспекти, різний досвід вивчення мови (зокрема стратегії) та всі контексти навчання: позааудиторний і навчальний (відповідно до навчального плану), пов'язаний із CEFR (Common European Framework of Reference for Languages), що дає змогу задокументувати якість оволодіння мовою та рівні сформованості інтеркультурних компетенцій у процесі переходу на вищий рівень навчання й практичного використання мови; розроблені «Профіль компетенцій для вчителів англійської мови для нижчого рівня середньої школи», «Профіль Паспарту вчителя мови». Підготовка вчителів теж зазнала реформування, зокрема змінена позиція їх підготовки, яка віднесена до рівня вищої освіти. Серед

інших змін виділяють такі: обов'язкове проходження вчителями англійської мови практики у англійськомовних країнах, необхідний рівень володіння англійською мовою як при вступі на навчання у бакалаврат, так і до магістратури; можливість працювати в інших мовних регіонах країни, що, своєю чергою, сприяє виконанню вимог щодо підтвердження якості володіння мовою певного регіону на певному рівні за CEFR.

Отже, взаємовплив секторів середньої та вищої освіти сприяє загалом підвищенню якості освіти країни.

Щодо критерію, який стосується методологічних підходів до викладання іноземних мов у швейцарських університетах, зазначимо: підготовка магістрів-філологів з англійської мови та літератури у цих вишах характеризується формуванням у студентів плюрилінгвальної (плюрилінгвістичної) компетенції, складниками якої є: оволодіння знаннями в галузі лінгвістики, опанування культури, набуття досвіду з аудіювання завдяки порівняльному фонетичному аналізу мов світу, оволодіння засобами інтерактивної взаємодії, постійного діалогу з носіями мови [10], формування обізнаності з питання вивчення другої мови. Це стає можливим при умові інтенсифікації навчання за рахунок опори на першу іноземну мову та значного обсягу інформації для читання англійською.

Наше дослідження встановило, що університет Цюриха використовує дидактичний ресурс планів уроків для вчителів, розроблених на основі CLIL підходу (Content and Language Integrated Learning), так званий «Цюрихський підхід» [16]. До цих планів включено розроблені завдання на зіставлення, узагальнення, систематизацію за різною тематикою. Підхід CLIL є прикладом використання «підходу інтегрованої дидактики до різних мов» при мультилінгвальному та мультикультурному навчанні.

Щодо використання Інтернет-технологій, зазначимо, що у Швейцарській Конфедерації віртуальне викладання і навчання повністю не замінило традиційне, а використовується з метою підсилення традиційного навчання та і тісно переплітається з використанням різних платформ на рівнях обов'язкової і вищої освіти. Платформи «Educaneet 1», «Educaneet 2» використовуються на рівні обов'язкової освіти, «Moodle» та «ILIAS» – у старших класах та вишах, Moodle, Dokeos, OLAT, ILIAS, UNIBE та інші – у вишах. Це дає нам підставу говорити, що у Швейцарській Конфедерації застосовується «інтегративна концепція: електронне навчання як обов'язковий складник навчання і викладання» [3].

Щодо критерію необхідності освіти упродовж життя, зазначимо, що у Швейцарській Конфедерації особливої актуальності набуває проблема постійного підвищення професійної майстерності фахівців з іноземної мови. Швейцарська система підвищення кваліфікації педагогів ґрунтується на ідеї консультування на робочому місці більш досвідченими колегами та реалізується за допомогою індукційної системи (система долучення до професії випускників із педагогічною освітою), що базується на певних принципах, з-поміж яких: надання необхідної допомоги новому вчителю без оцінки його діяльності; розгляд вчителів як дорослих учнів; вирішення проблем, що виникають на практиці; розгляд процесу індукції як етапу, що зосереджується на розвитку особистості і професіоналізму вчителя; здійснення спеціальних інституційних та кадрових заходів.

ВИСНОВКИ

Узагальнення викладеного вище матеріалу дозволяє визначити такі основні характеристики магістерської підготовки фахівця з англійської філології в університетах Швейцарської Конфедерації: гармонізація її внутрішньодержавної документальної

бази вищої освіти з європейським простором вищої освіти; забезпечення співробітництва між вищими начальними закладами; наявність можливості вступу до вищих навчальних закладів та участь у програмах навчання в магістратурі на базі бакалаврату, які свідчать про зорієнтованість мовної політики цієї країни на європейські стандарти й використання компетентнісного підходу; зорієнтованість професійної підготовки магістрів з англійської мови та літератури на кількість кредитів, можливість вибору спеціалізації з лінгвістики чи літератури; особливості змісту визначають спрямованість професійної підготовки фахівців з англійської мови та літератури; відведення значної ролі педагогічній практиці прикладного характеру при підготовці вчителів англійської мови і літератури; провідним методологічним підходом до викладання іноземних мов в університетах є плюрилінгвальний; особливої актуальності набула освіта упродовж життя.

Вперше виявлені особливості концепції професійної підготовки магістрів з англійської мови та літератури в університетах Швейцарської Конфедерації сприятимуть удосконаленню концепції професійної підготовки магістрів з англійської мови та літератури у вітчизняних університетах, обґрунтуванню перспективних напрямів використання швейцарського досвіду в практиці професійної підготовки фахівців з іноземних мов у системі вищої освіти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановська Л. Особливості змісту підготовки бакалавра з англійської мови та літератури в університетах Швейцарської Конфедерації / Л. Барановська, А. Заслужена // Порівняльна професійна педагогіка : наук. журнал / голов. ред. Н. М. Бідок. – К. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – №1. – Т. 5. – С. 148–153.

2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / С. Ніколаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kievkiy-ruo.edu.kh.ua/Files/downloads/zagalnoyevrop_rekom.doc

3. Засанська С. Сучасні тенденції впровадження й фінансування електронного навчання / С. Засанська // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – № 9. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1413>.

4. Заслуженная А. А. Гармонизация системы высшего образования Швейцарской Конфедерации с европейским пространством высшего образования / А. А. Заслуженная // Актуальные научные вопросы и современные образовательные технологии: сб. науч. трудов по материалам Международной научно-практической конференции 28 июня 2013 г.: Ч.1; Мин-во обр. и науки РФ. – Тамбов : Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2013. – С. 69–71.

5. Заслужена А. Методичні рекомендації з удосконалення підготовки майбутніх філологів з англійської мови та літератури у ВНЗ України / А. Заслужена // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. – К. : НАУ, 2015. – Вип. 2 (7). – С. 57–62.

6. Заслужена А. Особливості підготовки майбутніх вчителів в педагогічних університетах Швейцарської Конфедерації / А. Заслужена // Актуальні проблеми вищої професійної освіти України: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції 19 березня 2015 р. / за заг. ред. Е. В. Лузік, О. М. Акмалдінової. – К. : НАУ, 2015. – С. 41–48.

7. Заслужена А. Підготовка філолога з англійської мови та літератури у ВНЗ Швейцарської Конфедерації (на прикладі університету Фрібура) / А. Заслужена // Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету : зб. наук. пр. – Випуск 12 (55). – Ч. 1. – Рівне : РДГУ, 2015. – С. 519–527.
8. Лещенко М. Відкрита освіта у категоріальному полі вітчизняних і зарубіжних учених / М. Лещенко, А. Яцишин // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014. – Т. 39. – Вип. 1. – С. 1–16.
9. Новий тлумачний словник української мови: у чотирьох томах / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К : Аконіт, 1998. – Т. 2 – С. 321.
10. Чубарова Л. Особенности формирования плюрилингвистической компетенции студентов в процессе иноязычного образования в вузе / Л. Чубарова. – 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<http://www.de.utmn.ru/docs/351.pdf>>.
11. Buechel L. L. Associations between young learners' English language performance and teacher proficiency and experience with English / L. L. Buechel [Electronic resource] PhD thesis: Université de Fribourg – 2014. – Mode of access: <<http://doc.rero.ch/record/234689/files/LoderBuechelL.pdf>>.
12. Buechel L. L. Young Learner Writing Performance in Swiss Elementary Schools – Which Teacher Variables Matter? / L. L. Buechel [Electronic resource]. – 2015. – Mode of access : <http://phzh.ch/MAPortrait_Data/55324/19/RELC%20Journal-2015-Loder%20Buechel-0033688215598437.pdf>.
13. Perellon J.-F. The governance of higher education in a federal system: The case of Switzerland. Tertiary Education and Management / J.-F. Perellon. – (2001). – 7 (2). – P. 211–224.
14. Schwab-Berger S. Teachers' Perceptions of the Implementation of a Multilingual Approach to Language Teaching [Electronic resource] / S. Schwab-Berger // Walden University : College of education, 2015. – Mode of access : <<http://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1762&context=dissertations>>
15. Santiago P. Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers Country Note: Switzerland / P. Santiago, Ch. Thieme, D. Zay, A. Wagner [Electronic resource]. – 2004. – Mode of access : <<https://www.oecd.org/switzerland/33684152.pdf>>.
16. Suter Ch. Training CLIL Teachers: The Zurich Approach / Ch. Suter [Electronic resource]. – 2016. – Mode of access : <<http://www.onestopenglish.com/clil/clil-teacher-magazine/your-perspectives/training-clil-teachers-the-zurich-approach/501206.article>>.
17. Université de Fribourg, Teacher education for academic upper secondary schools [Electronic resource]. – 2016. – Mode of access : <<http://studies.unifr.ch/en/master/teach/teacheredu2>>.